

KİTABŞÜNASLIQ VƏ NƏŞRİYYAT İŞİ

UDC 821.512.162

Knyaz Aslan İlyas oğlu
Bakı Dövlət Universiteti
Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının müdiri,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
knyazaslan@mail.ru
knyazaslan@bsu.edu.az
Orcid it: 0000-0003-2710-3758

MƏHƏMMƏDHÜSEYN ŞƏHRİYARIN
ƏSƏRLƏRİNİN NƏŞRİ VƏ TƏBLİĞİ

Xülasə: Məhəmmədhüseyn Şəhriyar XX əsrdə Azərbaycan xalqının dünya mədəniyyətinə bəxş etdiyi ən görkəmli şairlərdən biridir. Azərbaycan türkcəsində və fars dilində yazdığı əsərləri onu hələ öz sağlığında ədəbiyyat klassiki səviyyəsinə yüksəltdirmişdir. Müdrik sənətkar füsunkar əsərləri ilə Yaxın Şərqi söz sənətini bədii obraz və ifadə vasitələri ilə zənginləşdirmişdir.

Günəyli-Quzeyli Azərbaycanın və İranın ədəbi-bədii yaradıcılıq dünyasının fəxri olan Şəhriyar milli olduğu qədər bəşəri, bəşəri olduğu qədər də milli şairdir. Sənətkarın "Heydərbabaya salam" poeması zəngin Azərbaycan poeziyasında möhtəşəm yer tutan qüdrətli bədii əsərdir.

Türk dünyasının dahi şairi Şəhriyarın ədəbi irsinin Azərbaycanda nəşri, təbliği və yayımı həmişə diqqət mərkəzində olmuşdur. Ulu öndər Heydər Əliyev hələ 13 mart 1996-cı ildə Azərbaycan və İran ədəbiyyatlarının inkişafında böyük xidmətləri olan Şəhriyarın 90 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında Sərəncam imzalamışdı. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 12 yanvar 2004-cü il tarixli Sərəncamı ilə Şəhriyarın "Seçilmiş əsərləri" 25 min nüsxə tirajla nəfis şəkildə çapdan buraxılmış, ölkə kitabxanalarına pulsuz polaraq hədiyyə verilmişdir.

Açar sözlər: Azərbaycan ədəbiyyatı, İran ədəbiyyatı, türk poeziyası, fars poeziyası, Məhəmmədhüseyn Şəhriyar, "Heydərbabaya salam" poeması, lirika.

Knyaz Aslan Ilyas oglu

**PUBLICATION AND PROMOTION
WORKS OF MOHAMMAD HOSSEIN SHAHRIYAR**

Summary: *Mohammad Hossein Shahriar is one of the most outstanding poets of the 20th century, who gave the Azerbaijani people to world culture. His works in the Azerbaijani-Turkish and Persian languages raised him to the level of classics during his lifetime. The wise artist, with his fascinating works, has enriched Middle Eastern literature with artistic images and expressive means.*

Shahriyar, who is an honorary figure in the literature of South and North Azerbaijan and Iran, is not only a secular, human, but also a national poet. The artist's poem "Greetings to Heydar Baba" is a powerful work of art that occupies an important place in Azerbaijani literature.

The publication, popularization and dissemination of the literary heritage of the great poet of the Turkic world Shahriyar in Azerbaijan have always been in the spotlight. On March 13, 1996, national leader Heydar Aliyev signed a decree on the celebration of the 90th anniversary of Shahriyar, who made a great contribution to the development of Azerbaijani and Iranian literature.

By the order of the President of the Republic of Azerbaijan İlham Aliyev dated January 12, 2004, "Selected Works" by Shahriyar were elegantly published with a circulation of 25,000 copies and donated to the country's libraries free of charge.

Key words: *Azerbaijani literature, Iranian literature, Turkish poetry, Persian poetry, Mohammad Hossein Shahriar, poem "Greetings to Heydar Baba", lyrics.*

Князь Аслан Ильяс оглу

**ИЗДАНИЕ И ПРОПОГАНДА
ПРОИЗВЕДЕНИЙ МОХАММАДХУСЕЙНА ШАХРИЯРА**

Резюме: *Мухаммед Хусейн Шахрияр - один из самых выдающихся поэтов XX века, который дал азербайджанский народ мировой культуре. Его произведения на азербайджанско-турецком и персидском языках при жизни подняли его до уровня классики. Мудрый художник своими увлекательными произведениями обогатил ближневосточную литературу художественными образами и выразительными средствами.*

Шахрияр, который является почетным деятелем литературы Южного и Северного Азербайджана и Ирана, является не только светским, человеческим, но и национальным поэтом. Поэма художника "Приветствие Гейдар Бабе" - мощное произведение искусства, занимающее большое место в азербайджанской литературе.

Публикация, популяризация и распространение литературного наследия великого поэта тюркского мира Шахрияра в Азербайджане всегда были в центре внимания. 13 марта 1996 года общенациональный лидер Гейдар Алиев подписал распоряжение о праздновании 90-летия Шахрияра, внесшего большой вклад в развитие азербайджанской и иранской литературы. Распоряжением Президента Азербайджанской Республики Ильхама Алиева от 12 января 2004 года «Избранные произведения» Шахрияра элегантно изданы тиражом 25 000 экземпляров и бесплатно переданы в дар библиотекам страны.

Ключевые слова: *Азербайджанская литература, иранская литература, турецкая поэзия, персидская поэзия, Мухаммед Хусейн Шахрияр, стихотворение "Приветствие Гейдар Бабе", лирика.*

Giriş

Şəhriyar ədəbi irsinin bədii və fəlsəfi siqləti onun bəşəri konsepsiyasındadır. Qüdrətli şairin əsərləri bizi bu gün də yazıb-yaratmağa, gələcəyə nikbin gözlə baxmağa, bir sözlə, birləşməyə səsləyir. Məhz buna görə də Şəhriyar bütün müsəlman dünyasının qüdrətli bir ustadıdır.

Heydər Əliyev

Məhəmmədhüseyn Şəhriyar (Seyid Məhəmmədhüseyn Behcət Təbrizi Şəhriyar) 1906-cı il mart ayının 21-də Cənubi Azərbaycanın Təbriz şəhərinin Bağmeşə məhəlləsində dünyaya göz açmışdır. Atası Hacı Mirağa Xoşginabi Təbrizdə vəkil işləmiş, anası Kövkəb xanım evdar qadın olmuşdur.

Məhəmmədhüseyn ilk təhsilini Xoşginab kəndində alır, Təbrizə qayıtdıqdan sonra "Füyuzat" və "Müttəhidə" mədrəsələrində, "Firdovsi" və "Məhəmmədiyyə" orta məktəblərində təhsilini davam etdirir, ərəb, fars və fransız dillərini öyrənir.

"Məhəmmədiyyə" orta məktəbində oxuyarkən ilk mətbu şeiri Təbrizdə çıxan "Ədəb" jurnalında dərc olunur.

1913-cü ildə Mirzə Ələkbər Sabirin təsiri ilə türkçə ilk şeirini yazır.

İlk qələm təcrübələrini "Behcət" və digər təxəllüslərlə imzalasa da, 1925-ci ildən "Şəhriyaram" qəzəli ilə özünü mənəvi dünyanın şahı adlandırır, bu vaxtdan "Şəhriyar" təxəllüsü ilə tanınır.

Məhəmmədhüseyn 1921-ci ildə Tehrana gedərək Darülfünuna yazılır, təhsilini başa vurandan sonra – 1924-cü ildə Tehran Universitetinin Tibb fakültəsinə daxil olur. Lakin son kursu bitirib ixtisaslaşmış hərbi həkim diplomu almasına iki-üç ay qalmış Tehrandakı mütərəqqi ziyalılarla ünsiyyət saxlaması onun ali təhsilini yarımçıq buraxması ilə nəticələnir. O, Pəhləvi irticasının təzyiqinə məruz qalaraq, həmin il siyasi baxışlarına görə Nişapura sürgün olunur, bir müddət notariat kontorunda mühasib-hesabdar işləyir. Az sonra Nişapurdan Məşhəd şəhərinə köçürülür, burada görkəmli ədəbi simalarla tanış olur, Xorasan ədəbi məclislərində – "Məktəb-ə Şahur"da, həmçinin məşhur fars şairi Əbülqasım Firdovsinin 1000 illik yubiley tədbirlərində iştirak edir.

Universitet təhsili zamanı Şəhriyarın şeirlərinə İrənin tanınmış ədəbiyyatşünası Vahid Dəstgirdi redaktoru olduğu "Ərməğan" dərgisində həvəslə yer ayırır.

1928-ci ildən Doktor Xəlil xan Səqəfinin yaratdığı "Ehzare-ərvah" məclisinin üzvü olur.

1924-1929-cu illərdə – tələbəlik dövründə Şəhriyarın bir sıra şeirləri Tehran mətbuatında çap edilir.

1936-cı ildə Məhəmmədhüseyn sürgündən Tehrana, daha sonra doğma Təbrizə qayıdır. Bank işi sahəsində işləməyə başlayır. 1965-ci ildə istefaya çıxır, ömrünün sonuna qədər sırf yaradıcılıqla məşğul olur.

Şairin yaradıcılığında nakam sevgilisi Sürəyyənin həsrəti ilə yazdığı "Behçətabad xatirəsi" şeiri mühüm yer tutur. Həm türk, həm də fars dillərində qələmə aldığı bu əsər gənc aşiqin intizarını, təlatümünü, sarsıntısını, əzabını yüksək poetik səviyyədə əks etdirir:

**Ulduz sayaraq gözləmişəm hər gecə yarı,
Gec gəlmədedir yar, yenə olmuş gecə yarı...
...Yatmış hamı, bir Allah oyaqdır, daha bir mən,
Məndən aşağı kimsə yox, ondansa yuxarı...**

Şəhriyar 1973-cü ildə Tehran radiosu ilə çıxışı zamanı bu əvəzsiz əsər haqqında belə deyir: "Mənim "Behçətabad xatirəsi" adlı bir şeirim var. Bu mənim nakam eşqimin son görüşməyimə həsr olunmuş son intizarım, son əsərimdir..." [6, s. 227].

1940-cı illərdə Şəhriyar "Nişapurda", "Nişapurda günəş batarkən", "Qaranlıq gecələr", "Kəmalülmülkün ziyarəti", "Əziz Azərbaycanıma xitab", "Azərbaycan", "Eynşteynə peyğam", "Stalinqrada qəhrəmanları" və s. kimi məşhur əsərlərini yazır.

Bir müddət Tehrandə məskunlaşsa da, doğma Təbriz şəhəri şairin əzəli-əbədi məskəni olur. İranın ayrı-ayrı bölgələrində yaşayıb-yaradan şairlər ustad şairin əhatəsinə yığılır, ondan bəhrələnirlər. Beləliklə, Şəhriyar poeziya məktəbi yaranır, başqa sözlə, qədim Azərbaycan şəhəri Təbriz milli şeirimizin baş qərargahına çevrilir.

İran İslam Respublikasının Maarif Nazirliyi hələ şairin sağlığında hər ilin 16 İfənd (7 mart) tarixini şeir və sənət bayramı olaraq "Şəhriyar günü" elan edir. Təbrizdə, Urmiyada və başqa bölgələrdə Şəhriyar şeir-sənət bayramları keçirilir. Həmin təntənəli poeziya bayramı zamanı Təbriz məktəblərinin birinə Şəhriyarın adı verilir. Şairin xidmətlərini yüksək qiymətləndirən Təbriz Universiteti Şəhriyara "Fəxri ustad" dərəcəsi təqdim edir.

Məhəmmədhüseyn Şəhriyar 1988-ci il sentyabrın 18-də vəfat edir. Vəsiyyətinə əsasən, Təbrizin Surxab məhəlləsindəki "Məqbərət üş-şüərə"da ("Şairlər məqbərəsi"ndə) dəfn olunur.

Şairin ölümü günü Cənubi Azərbaycanda milli matəm günü elan edilir. 2002-ci ildə İran Parlamenti sentyabrın 18-ini Şəhriyarın xatirəsinə milli şeir və ədəbiyyat günü kimi təsdiq edir.

Şəhriyarın əsərləri Bakı, Təbriz, Tehran şəhərlərində, habelə Türkiyə, İraq, Pakistan, Hindistan, Misir, İraq və digər ölkələrin nəşriyyatlarında kitab şəklində dəfələrlə kütləvi tirajlarla nəşr edilmiş, geniş miqyasda yayılmışdır.

Şəhriyarşünaslıq aləmi

Ustad Şəhriyarın mühiti, həyatı, yaradıcılığı, ədəbi-bədii irsi, dünyagörüşü, təsir dairəsi, sənətkarlıq xüsusiyyətləri kimi ciddi elmi məsələlər İran, Türkiyə, Azərbaycan və digər ölkələrdə şairin yaşadığı dövrdən ciddi tədqiqat obyektinə çevrilmiş, hərtərəfli araşdırılıb öyrənilməyə başlamışdır.

İranda tanınmış ədəbiyyatşünaslardan Məlik-üş-şüara Bahar, Pejman Bəxtiyari, Səid Nəfisi, Əli Zəhri, Nusrətulla Fəthi Ateşbak, Mehdi Rövşənşəmir, Əbdüləli Karəng, Məhəmmədəli Fərzanə, Yəhya Şeyda, Mir Saleh Hüseyni, İsmayıl Tacbəxş, Cavad Heyət, Cəməşid Əlizadə, Məryəm Müşərrəf, Əli Məhəmmədi, Məhəmməd Rəhmanifər, Abdulla, Möhsün Xosginabi, Əli Əşqər Şerdust, Əbdüləli Dəstqeyb və başqaları Şəhriyar yaradıcılığının müxtəlif cəhətlərini tədqiq edərək, maraqlı mülahizələr söyləmişlər.

Türkiyədə Məhərrəm Erkin, Səadət Çağatay, Əhməd Qafaroğlu, Osman Fikri Sərtqaya, Əhməd Bican Ercilasun, Yavuz Akpınar, Yusif Gədikli, İsa Özkan, Hasan Elmas, Orhan Aras, İraqda Əbdülletif Bəndəroğlu və başqa ziyalılar Şəhriyar poeziyasının ədəbi-bədii çalarlarını məhəbbətlə incələmişlər. Onların arasında ədəbiyyatşünas Yusif Gədiklinin dəfələrlə nəşr etdirdiyi "Şəhriyar və bütün türkcə seirləri" kitabının ayrıca yeri var.

Quzey Azərbaycanda Şəhriyarşünaslıq araşdırmaları ədəbiyyatşünaslıq elminin müstəqil bir qoluna çevrilmişdir. Məmməd Əmin Rəsulzadə, Həmid Məmmədzadə, Qulamhüseyn Beqdeli (Bəydili), Rəhim Sultanoğlu, Məmməd Arif Dadaşzadə, Mirzə İbrahimov, Hökümə Bülluri, Məmmədəli Müsəddiq, Məsud Əlioğlu, Əlövsət Abdullayev, Rüstəm Əliyev, Cəlal Abdullayev, İslam Ağayev, Rasim Nəbioğlu, Cavad Cavadlı, Nazim Rizvan, Bəkir Nəbiyev, Yaşar Qarayev, Maarifə Hacıyeva, Musa Adilov, Kamilə Məmmədova, Himalay Qasimov, Elman Quliyev, İsa Həbibbəyli, Nazilə Əsədli, Vaqif Aslanov, Yusif Seyidov, Xəlil Rza Ulutürk, Hamlet İsxanlı, Allahşükür Bəhluloğlu, Sona Bəhrəli, Namiq Məmmədli, Esmira Şükürova, Nailə Xəndan və başqa tanınmış alimlər ustad sənətkarın həyatının və ədəbi irsinin tədqiqinə dair sanballı elmi tədqiqat əsərləri, o cümlədən monoqrafiyalar yazıb nəşr etdirmişlər. Bu baxımdan Qulamhüseyn Beqdelinin "Məhəmmədhüseyn Şəhriyar: Şairin həyatı, yaradıcılığı haqqında" (1963), Hökümə Billurinin "Məhəmmədhüseyn Şəhriyar" (1984), Esmira Şükürbəylinin "Şəhriyar poeziyasında xalq həyatı" (1996), "Məhəmmədhüseyn Şəhriyar: Həyatı, mühiti, yaradıcılığı" (1998), İsa Həbibbəylinin "Ustad Məhəmmədhüseyn Şəhriyar" (1999), Himalay Qasimovun "Şəhriyarın lirikası və etiqağı" (1999), Elman Quliyevin "Seyid Məhəmmədhüseyn Şəhriyar" (1999), "Heydərbabaya salam" necə varsa" (2004), "Şəhriyar poeziyası və milli təkamül" (2004), Əjdər Ağayevin "Məhəmmədhüseyn Şəhriyar: Pedaqoji görüşləri" monoqrafiyalarını və digər elmi araşdırmalar öz məziyyətlərinə görə daha çox seçilir.

Şairin yaradıcılığı Azərbaycan orta və ali məktəblərində də tədris olunur.

Şəhriyarın bibliografik məlumat kitabı

Ustad sənətkarımızın əsərlərinə, həyat və yaradıcılığına həsr olunmuş çoxsaylı materiallara dair bibliografik təsvirlərin toplanılması, sistemləşdirilməsi, ümumiləşdirilməsi və mütəxəssis oxuculara çatdırılması baxımından Şəhriyarşünas alim Esmira Fuad Şükürovanın 2017-ci ildə Bakıda nəşr etdirdiyi "Məhəmməd Hüseyin Şəhriyar" məlumat kitabı sanballı mənbələrdəndir. Kitabın elmi redaktoru akademik İsa Həbibbəyli, ixtisas redaktorları filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Zakirə Əliyeva və Əməkdar mədəniyyət işçisi Xuraman İsmayılova'dır.

Zakirə Əliyevanın "Şəhriyar yaradıcılığı bibliografik araşdırmada" adlı ön sözüdə vurğuladığı kimi, bu bibliografik nəşr Şəhriyar isrinin tədqiqinə və təbliğinə yönəlmiş uğurlu bir elmi təşəbbüsdür. Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı və ədəbi simalarına həsr olunmuş yüzlərlə monoqrafiyalar, kitablar, elmi-tədqiqat əsərləri, məqalələr və s. işıq üzü görməkdədir. Mövzu, janr rəngarəngliyi, dil, nəşr növü və s. ilə fərqlənən bütün bu çap məhsullarının kompakt şəkildə oxuculara, tədqiqatçılara çatdırılması üçün Güney Azərbaycan ədəbiyyatı bibliografiyaşünaslığının inkişafı zəruridir. Bu mənada Məhəmməd Hüseyin Şəhriyarın həyat və yaradıcılığına həsr olunmuş bibliografik araşdırma Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında və bibliografiyaşünaslığında yeni və uğurlu bir elmi addımdır [5, s.3-5].

Bibliografik nəşrdə Şəhriyarın ədəbi irsi, həyat və yaradıcılığına dair elmi araşdırmalar Azərbaycan, İran, Türkiyə və digər ölkələrdəki nəşrlər, müxtəlif dillərdə çıxmış çoxsaylı mənbələr əsasında ilk dəfə bir yerdə cəmləşdirilmişdir.

Cəmi 504 səhifədən və 11 hissədən ibarət olan bibliografiyanın əvvəlində Şəhriyarın həyat və yaradıcılığına həsr olunmuş əhatəli giriş məqaləsi təqdim edilir. Kitabın tərtibçisi Esmira Şükürova burada şairin ömür və yaradıcılıq yoluna geniş nəzər salır, müəyyən dəqiqləşdirmələr aparır.

Bibliografiyanın növbəti hissələrində Şəhriyarın həyat və yaradıcılığı, əsərləri (kitabları), o cümlədən Azərbaycan, İran, Türkiyə, Gürcüstan, Avropa nəşrləri haqqında bibliografik öz əksini tapır. Şairin Azərbaycan və İran dövrü mətbuatında və toplularında dərc olunmuş bədii əsərləri ayrıca sistemləşdirilir. Şəhriyarın həyat və yaradıcılığına həsr olunmuş monoqrafiyalar, kitablar, elmi tədqiqat işləri, o sırada namizədlik və doktorluq dissertasiyaları və s. xronoloji ardıcılıqla, əlifba sırası gözlənilməklə göstərilir. İnternet resurslarının, eləcə də köməkçi göstəricilərin (Şəhriyarın əsərlərinin əlifba göstəricisi; Müəllif və tərtibçilər; Redaktorlar; Tərcüməçilər; Bəstəkarlar; Rəssamlar; Xəttatlar) verilməsi vəsaitin əhəmiyyətini xeyli artırır.

Ön sözdə qeyd olunduğu kimi, "Məhəmməd Hüseyin Şəhriyar" bibliografik nəşri həm Şəhriyar isrinin, həm də bütünlükdə o taylı-bu taylı Azərbaycan ədəbiyyatının tədqiqi və təbliği sahəsinə əhəmiyyətli elmi töhfədir [5, s.5].

Şəhriyarın Azərbaycan və Şərqi ədəbiyyatında mövqeyi

Ustad Məhəmməd Hüseyin Şəhriyar XX əsr ədəbiyyatımızda Səməd Vurğun, Mikayıl Müşfiq, Süleyman Rüstəm, Məmməd Rahim, Bəxtiyar Vahabzadə, Nəbi Xəzri kimi görkəmli sənətkarlarla bir sırada adı çəkilən mütəfəkkir şairlərimizdəndir. Fars və türk dilli ölkələrdə "Şəhriyar" təxəllüsü ilə məşhurlaşan qüdrətli sənətkar çağdaş Şərqi və dünya şeirinin nadir simalarından hesab olunur.

Şəhriyar poeziyasının ilk tədqiqatçılarından və təbliğatçılarından olan professor Qulamhüseyn Beqdeli yazır ki, "son altı yüz ildə Şəhriyar lirikası Hafizdən sonra bütün sələflərindən üstün mövqe tutmaqdadır" [3].

"Şeir və hikmət" poemasında Şəhriyar fəxrle yazır:

**Şeir – azadlığım, şeir – həyatım,
Ömrüm, səadətim, müqəddəratım!
Min qəlbədə çalınan tar kimiyəm mən,
Əsrimin Hafizi, Saibiyəm mən** [Yalan dünya, s.289-290].

Göründüyü kimi, o, özünü XIV əsrdə Şərqi ədəbiyyatının orijinal poetik incilərini yaratmış İran şairi Hafiz Şiraziyə və XVII əsrdə türk və fars dillərində yazdığı lirik əsərləri ilə klassik Azərbaycan ədəbiyyatının zirvəsində qərarlaşmış Saib Təbriziyə tən tutur.

Bədii ədəbiyyata ullaşlıqdan maraqlı göstərən Şəhriyar Azərbaycan türkcəsində və farsca şeirlər yazmağa başlamış, əsərləri qısa zamanda xalq arasında geniş yayılmış, 1920-ci illərin ortalarından istedadlı gənc şair kimi tanınmağa başlamış, sonralar İran ədəbiyyatının ən görkəmli lirik sənətkarı kimi şöhrətlənmişdir.

Şəhriyarşünas alim Hökumə Billuri vurğulayır ki, "Divanlarına yazdığı müqəddimələrdən göründüyü kimi, cavan yaşlarında Nəbati, Şüküfi və Ləlinin əsərləri ilə tanış olmuşdur. Sonralar Xəzrin və Sabir poeziyasına, "Molla Nəsrəddin" jurnalına maraqlı göstərmişdir. Nizami, Rumi, Xəyyam, Hafiz, Sədi, Şəms Təbrizi, Saib Təbrizi poeziyası ilə tanışlıq Şəhriyarın istedadının inkişafında böyük rol oynamışdır. Şəhriyar ilk təhsilini atasından və bu mütəfəkkir şairlərin kitablarından almışdır. Şair özü onu əhatə edən Azərbaycan mədəni mühitinin, ullaşlıq çağının zəngin xatirələrinin, füsunkar Azərbaycan təbiətinin yaradıcılığına güclü təsirini qeyd etmişdir" [4, s.6-7].

Klassik şeirimizin bütün şəkillərində qələmini ustalıqla sınayan, ədəbiyyatımızı yüksək məzmunlu qəzəl, qəsidə, məsnəvi, qitə, rübai və digər şeir növləri ilə zənginləşdirən Şəhriyarın poetik qüdrəti onu Azərbaycan şeirinin ən uca məqamlarına çatdırmışdır. "Müasir Azərbaycan və fars ədəbiyyatının korifeylərindən biri kimi tanınan və sevilən Məhəmməd Hüseyin Şəhriyar həm

anadilli, həm də farsdilli klassik poeziyanın canlı ənənələri zəminində yüksəlmişdir" [Yalan dünya, s.8].

Bu mənada Şərqi poeziyasının biliciləri olan bir çox ədəbiyyatşünaslar zaman-zaman xalqların poetik təfəkkürünü zənginləşdirən Xaqani, Nizami, Sədi, Hafiz, Xəyyam, Cami, Füzuli, Seyid Əzim, Sabir, Bahar kimi klassik şairlərin ədəbi irsi silsiləsində Şəhriyar lirikasını yeni ədəbi zirvə kimi dəyərləndirirlər.

Şəhriyarşünasların fikrincə, şairin zəngin ədəbi irsini mövzu dairəsinə, əhatə imkanlarına görə əsasən beş qrupda ümumiləşdirmək olar: 1) İctimai-siyasi şeirlər; 2) Məhəbbət lirikası; 3) Təbiət təsvirli şeirlər; 4) Tərcümeyi-hal xarakterli şeirlər; 5) Dini mövzulu şeirlər.

Etiraf olunmalıdır ki, hansı üslubda və mövzuda yazmasından asılı olmayaraq, Vətənin mənəvi bütövlüyü, o taylı-bu taylı Azərbaycanda yaşayan can-qan qardaşlarının firavan həyatı, nurlu gələcəyi ən müqəddəs amal kimi Şəhriyar yaradıcılığında özünün yüksək poetik ifadəsini tapmışdır. Başqa sözlə, sənətkarı nəhəng ədəbi korifeylər cərgəsinə qaldıran əsas amil onun sevgi şeirləri, məhəbbət lirikası, fəlsəfi poetik düşüncələri ilə yanaşı, güneyli-quzeyli Vətənin qəmini, kədrini, nisgilini, həsretini, arzusunu, niyyətini, milli həmrəylik ideyasını təbliğ edən, soydaşlarımıza vətənpərvərlik duyğuları aşılayan əsərlər müəllifi kimi tanınması olmuşdur.

**Qardaşların gözündən öp,
Bəxtiyarın üzündən öp,
Səmədin də sözündən öp,
Mən də təkam sizə qurban,
Tək canım hamuza qurban** - [Yalan dünya, s.103].

nisgilinə köklənən, "O tay-bu tay fərqi yoxdu, Vətəndir" - inamına könül verən ustad Şəhriyarın Güney Vətəndən Quzey Vətəndəki sənətkar qardaşları Süleyman Rüstəmə, Məmməd Rahimə və başqalarına göndərdiyi mənşüm məktub və ithafları yad əllərlə ikiye bölünmüş xalqımızın milli-mənəvi birlik, vahidlik, mübarizlik ideyasını daha da gücləndirir, millətimizi bütövlük, həmrəylik, yekdillik amalı ətrafında qırılmaz tellərlə birləşməyə səsləyir.

**O taydadır Şəki, Şirvan, Qarabağ,
Bu tayda da Meşqin, Əhər, Qaradağ,** - [Yalan dünya, s.108].

kədrini üreyində daşıyan Şəhriyar ana Vətənin cənubu ilə Şimalı arasında mədəni-mənəvi əlaqələrin möhkəmlənməsi, ayrılıq və həsret acılarının tarixə gömülməsi ideyasını əsərlərində sənətkarlıqla ifadə etmişdir. Bu anlamda o taylı-bu taylı torpağımızın taleyinə ayna tutan, **"Vətən eşqi məktəbində can**

verməyi öyrənmişik" amalına söykənən "Azərbaycan" şeiri şah əsərlərdən biridir:

**Vətən eşqi məktəbində can verməyi öyrənmişik,
Ustadımız deyir heçdir vətənsiz can, Azərbaycan!
Bəsdir fəraq odlarından kül ələndi başımıza,
Dur ayağa! Ya azad ol, ya tamam yan, Azərbaycan!**
[Yalan dünya, s.231].

Ana dili mövzusu da Azərbaycan mövzusunun üzvi tərkib hissəsidir. Şairin hələ 1969-cu ildə Pəhləvi rejimi zamanı İranda Azərbaycan türk dilinin qadağan olunduğu dövrdə yazdığı "Türkün dili" şeiri indiyədək ana dilimiz haqqında yazılmış ən düşündürücü, ən mənalı, kəsərli əsərlərdəndir:

**Türkün dili tək sevgili, istəkli dil olmaz,
Ayrı dilə qatsan bu əsil dil əsil olmaz** [Yalan dünya, s.19].

Şəhriyar sənətinin çoxçalarlı və rəngarəng istiqaməti onun zəngin yaradıcılığının qüdrətini, əzəmətini əks etdirir. Ustad şairin yaradıcılığında fars dilində və Azərbaycan türkcəsində yazdığı poemalar mühüm yer tutur. "Haqqın səsi", "Nişapurda günəş batarkən", "Qardaşım oğlu Huşəngə", "Gecənin əfsanəsi", "Stalinqrada qəhrəmanları", "Səhəndiyyə" əsərləri forma, məzmun və bədii ifadə baxımından diqqəti daha çox cəlb edir.

"Heydərbabaya salam" poeması: yazılış və nəşr tarixi

Ali mənada "şairlərin Şəhriyarı" adlandırılan sənətkarı XX əsr Azərbaycan poeziyasının nəhəngləri sırasına ucalan ilk növbədə "Heydərbabaya salam" lirik poeması olmuşdur. Xatırladaq ki, "Heydərbaba" Təbriz yaxınlığındakı Xoşginab kəndinin yanında bir dağın adı, "Heydərbabaya salam" isə möhtəşəm bir sənət dağdır. Bu əsər şairin uşaqlıq yaddaşında yaşayan ucqar bir kəndin xiffəti ilə yazılsa da, qüdrətinin böyüklüyünə görə bütöv Vətən haqqında dastan kimi oxunur.

Mövzu baxımından geniş, forma baxımından rəngarəng olan Şəhriyar yaradıcılığının zirvəsi "Heydərbabaya salam" poemasıdır. "Heydərbaba" Təbriz yaxınlığındakı Xoşginab kəndinin yanında bir dağın adı, "Heydərbabaya salam" isə möhtəşəm bir sənət dağdır.

Aydın şəkildə, sadə insanların danışdığı tərzdə, şairin Təbriz ləhcəsində yazılan poema hələ əlyazma şəklində yayılaraq şöhrət qazanmış və dillər əzbəri olmuşdu.

Ədəbiyyatşünas Əhməd Cəfəroğlunun fikri ilə ifadə etsək, Şəhriyar "Heydərbabaya salam" əsəri ilə "Azərbaycan türkünün milli həyatını bütün cəhətləri ilə göstərməyə müvəffəq ola bilmişdir".

Əsər ustad Şəhriyarın ecazkar qələminin qeyri-adi qüdrətini, təsir gücünü nümayiş etdirir:

**Heydərbaba, ildırımlar şaxanda,
Sellər-sular saqqıldayıb axanda,
Qızlar ona səf bağlayıb baxanda,
Salam olsun şövkətüzə, elüzə,**

Mənim də bir adım gəlsin dilüzə [Yalan dünya, s.153].

Ustad Şəhriyarın ecazkar qələminin qeyri-adi qüdrətini, təsir gücünü nümayiş etdirən, Cənubi Azərbaycan şeirinə xalq ruhunu, xalq həyatının unudulmaz mənzərələrini gətirən bu əsər iki hissədən ibarətdir.

Mütəxəssislərin çoxu bu qənaətdədir ki, Şəhriyar poemanın birinci hissəsini Tehrandə, ikinci hissəsini isə Təbrizdə qələmə almışdır. Bununla belə, əsərin yazılma və nəşr tarixi ilə bağlı mülahizələr bir-birindən fərqlənir.

Bir mühüm məqamə xatırladaq ki, bu dövrdə anası Kövçək xanımın oğluna xitabən: "Lalın dilini anası bilər, mən sən dilini, şeirlərini anlamıram" - deyə gileylənməsi, oğluna ana dilində bayatılar, şeirlər oxuması Şəhriyarın yaradıcılığında ciddi dönüşə səbəb olur, ana dilinə məhəbbətini daha da gücləndirir, yeni əsərlərin meydana gəlməsinə təkan verir. Bu səbəbdən şair anasının ölümündən sonra yazdığı "Heydərbabaya salam" adlı möhtəşəm əsərini doğma dilində qələmə alır.

Professor Almaz Məmmədova yazır (alimin fikrini kontekstən çıxarmamaq üçün sitatı bütövlüklə veririk – K.A.): "Şəhriyarın "Heydərbabaya salam"ı 1951-ci ildə alimlər Karəng və Rövşən Zəmirin səmimi müqəddimələri ilə nəşr olunduqdan sonra, ilk əvvəl Cənubi Azərbaycanda ruh yüksəkliyi, coşğunluq başlandı. Rza xan irticasından çəkinməyib, Milli hökumətin süqutundan sonra susdurulmuş neçə-neçə sənətkar, xüsusən qocaman sənət fədailəri, keçmiş müsahidlər, hətta şair olmayanlar belə Şəhriyara nəzirələr, cavablar, ithaflar yazmağa başladılar. Professor Rüstəm Əliyevin ifadəsincə desək, "sanki ağır bir karvan yola düşdü" [6, s.266].

Pofessor Həmid Məmmədovadən mülahizəsinə görə, "1953-cü ildə şairin yeganə hamisi və pərəstarı olan anası vəfat edir. Bu ağır itkidən sarsılan Şəhriyar anasının əziz xatirəsinə "Eyvah, mədəm" ("Eyvah, anam") və ona dünya şöhrəti qazandıran "Heydərbabaya salam" poemalarını yazmışdır" [Aman ayrılıq, s.5].

Alim "Aman ayrılıq" kitabına (1981) yazdığı ön sözdə hələ 1958-ci ildə "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetində Şəhriyar və onun "Heydərbabaya salam" poeması haqqında məqalə dərc etdirdiyini də xatırladır [Aman ayrılıq, s.3].

Pofessor Həmid Məmmədovə əsərin nəşri ilə bağlı da fərqli tarix göstərir: "Milli ədəbiyyatın və mədəniyyətin qorunması və inkişafı uğrunda fədakarlıqla çalışan vətənpərvərlərin səyi ilə "Heydərbabaya salam" əsəri 1954-cü ilin mart ayında Təbrizdə nəfis şəkildə nəşr olunmuşdur. Həmin nəşrə müqəddimə yazmış alimlər – Mehdi Rövşən Zəmir və Əbdüləli Karəng onu yüksək qiymətləndirmiş, haqlı olaraq bu poemanın dünya ədəbiyyatının bir sıra nadir əsərləri ilə eyni səviyyədə dayandığını göstərmişlər. Şəhriyarın özü gözəl xətti ilə bu əsərə müqəddimə yazmış, onun necə yarandığını, bu əsərin meydana gəlməsində anasının unudulmaz yardımını xüsusi qeyd etmişdir" [Aman ayrılıq, s.5-6].

Bu fikri təsdiqləyən Şəhriyarşünas alim Esmira Şükürova yazır ki, Əbdüləli Karəng "Heydərbabaya salam" əsərinin ilk nəşrinə müqəddiməni 18 dekabr 1953-cü ildə yazmış, kitab isə 1954-cü ildə Təbrizdə nəşr olunmuşdur.

Əbdüləli Karəng həmin müqəddimədə şairi belə dəyərləndirir: "Şəhriyar heç bir məktəbin təsiri altına düşməyib. Bu gözəl və biki mənalı, oynaq və xoşagənlən üslub təkcə onun sağlam zövqü və qüdrətli təbənin məhsuludur".

Türk araşdırmaçı Hasan Almaz isə "Heydərbabaya salam" əsərinin ("Haydar Baba'ya Selâm" manzumesinin) birinci hissəsinin Türkiyə mətbuatında ilk dəfə 1954-cü ildə "Azərbaycan" dərgisində yayımlandığı qənaətindədir. O yazır ki, "Derginin Eylül-Ekim 1954 tarixli 30-31. Saylarında yayımlanmaya başlanan şiir, Temmuz-Ağustos 1955 tarixli 40-41. saylarına kadar davam etmişdir. Şiir, aynı dövəmlərdə Türk Yurdu dergisinin Ocak-Ekim 1955 tarixli saylarında da yayımlanmışdır".

Bundan sonra "Türkiyədəki qələmdaşları Şəhriyara neçə-neçə nəzirə, cavab, ithaf şeirləri yazmağa başlayıblar. Beləliklə, "Heydərbaba" ədəbi məktəbinin Türkiyə qolu yaranmağa başlayır, burada orijinal sənət inciləri, mükəmməl əsərlər meydana gəlir.

Bununla belə, əksər Şəhriyarşünasların qənaətinə görə, Türkiyədə bu əsər ilk dəfə 1954-1955-ci ildə "Azərbaycan" dərgisində dərc olunmuşdur. O vaxtlar Türkiyədə yaşayan Məhəmməd Əmin Rəsulzadə həmin dərgidə "Edebi bir Hadise" adlı məqalə ilə çıxış etmiş, "Heydərbabaya salam" poemasını yüksək dəyərləndirmişdir ("Azərbaycan" dergisi, 1955, No 4-5).

Poema Türkiyədə ikinci dəfə "Türk yurdu" jurnalının 1955-ci il oktyabr sayında nəşr olunmuşdur.

Şəhriyar "Heydərbabaya salam"ın ikinci hissəsinin 1963-1965-ci illərdə yazmışdır. Əsər 1964-cü ildə Təbrizdə, 1965-ci ildə Türkiyədə ("Türk kultürü" dərgisində), 1966-cı ildə isə Bakıda nəşr olunmuşdur.

"Heydərbabaya salam" poeması İndiyə qədər dünyanın 80-dən çox xalqının dilinə çevrilmiş, İran, Azərbaycan, Türkiyə və başqa ölkələrdə dəfələrlə nəşr edilmiş, əsərə çoxlu nəzirələr, bənzətmələr, cavablar yazılmışdır.

Şəhriyarın kitablarının nəşr tarixi

Şəhriyarın ilk şeir kitabının nəşr tarixi ilə bağlı müxtəlif fikirlər mövcuddur. Bəzi alimlər şairin ilk kitabının 1929-cu ildə, digərləri isə 1931-ci ildə Tehrandada çapdan çıxdığını qeyd edirlər.

Professor Həmid Məmmədzaadənin fikrincə, "Şəhriyarın ilk şeir kitabı 1931-ci ildə Tehrandada üç böyük şair və alimin – Məlik üş-şüara Baharın, Səid Nəfisnin və Pəjman Bəxtiyarının müqəddimələri ilə nəşr olunmuşdur. Bu kitab tezliklə satılıb qurtardığına görə həmin ildə yenidən buraxılmışdır" [Aman ayrılıq, s.5; 7].

Şairin ilk tədqiqatçılarından olan Hökümə Billuri vurğulayır ki, "Şəhriyarın 1929-cu ildə Tehrandada nəşr edilən ilk şeir məcmuəsi xalqın məhəbbətini qazandı. Bu əsər İranda məşhur şairi Məlik üş-şüara Baharın da diqqətini cəlb etmişdi. Bahar gənc şairi təkcə İranda deyil, bütün Şərqi dünyasının fəxri adlandırdı" [Yalan dünya, s.7].

Şəhriyarşünas alim Esmira Şükürovanın təsdiqlədiyinə görə, gənc şairin "Şəhriyar" adlı ilk şeirlər kitabı – "Divançə"si 24 yaşında – 1929-cu ildə Tehrandada "Xəyyam" nəşriyyatında çap edilmişdir. "Şairlər şairi" adlandırılan Məlik üş-şüara Bahar, Pəjman Bəxtiyari və professor Səid Nəfisnin ön söz yazdıqları həmin kitab 196 səhifədən ibarətdir [5, s.71].

1935-ci ildə isə Məlik üş-şüara Baharın müqəddiməsinin bir hissəsi ilə 178 səhifəlik "Şəhriyar" divanı Tehrandada təkrar nəşr olunmuşdur [5, s.71].

Təbiətən təvazökar olan şair öz yaradıcılığına çox ciddi, tələbkər və tənqidi münasibət bəsləyir, bu üzdən də əsərlərinin divan şəklində çapına uzun müddət izin vermir. Bu məqamları onun ilk dördcildlik divanının nəşri Əli Zəhri belə izah edir: "...Şəhriyar, əsl sənətkar kimi, öz yazdıqlarının ən qəddar, ən rəhmsiz, gözündən heç bir şeyi qaçırmayan tənqidçisidir. Buna görə ki, onun əsərlərinə aşıq olan oxucuların təkrar-təkrar etdikləri arzu, təklif və xahişlərə baxmayaraq, əsərlərinin külliyyatı indiyə qədər çap edilməmişdir. Bunun birçə səbəbi varsa, o da ondan ibarətdir ki, Şəhriyar özünün, hələ əsərlərini divan şəklində nəşr etdirmək dərəcəsinə yüksəlmiş bir şair hesab etmir". Çünki o, bütün böyük mütəfəkkir şairlər kimi düşünürdü ki, oxucu məhəbbətini, diqqət və ilgisini daim saxlamaq üçün "şair gerek öz hörmətini saxlasın, oxuculara da rəhmi gəlsin..., hər şeyi çap etdirmək olmaz" [5, s.71].

Şəhriyarın əsərlərinin tam külliyyatı – 4 cildlik divanı ilk dəfə 1957-1958-ci illərdə Tehrandada "Xəyyam" nəşriyyatının müdiri Məhəmmədəli Tərəqqinin yaxından köməyi ilə çap olunmuşdur. 1957-ci ildə çıxmış I cildə farsca yazdığı qəzəllər, qitələr, rübailər, II cildə məsnəvilər, qəsidələr, müxtəlif şeirlər, III cildə "Şəhriyar məktəbi" adı altında digər şeirlər, poemalar, həmçinin "Heydərbabaya salam" mənzuməsi, 1958-ci ildə nəşr olunmuş IV cildə isə "Gecənin əfsanəsi", "Stalinqrada qəhrəmanları", "Şeir və hikmət", "Ey-vay, anam", "Qardaşım oğlu Huşəngə", "Mumiyalanmış adam" məsnəvi və poemaları, "Qəsidə", "Səba ölürmi?" kimi əsərləri toplanmışdır.

"Kolliyate-Divan-e Şəhriyar" adlı beşcildliyi sənətkarın nəşrləri içərisində mühüm yer tutur. 1967-ci ildə işıq üzü görmüş I cildə şairin 500-dən çox şeiri və keyli məqaləsi daxil edilmişdir. Külliyyatın II cildi 1970-ci ildə çapdan çıxmışdır.

Azərbaycanda Şəhriyar əsərlərinin nəşrinə gəlinə, 1953-cü ildə Bakıda 85 səhifəlik "Heydərbabaya salam" kitabı ərəb qrafikasında, on bir illik fasilədən sonra – 1964-cü ildə isə həmin əsər kiril qrafikasında 23 səhifə həcmində buraxılmışdır.

Şəhriyarın Azərbaycan dövrü mətbuatında çapdan çıxmış ilk şeiri "Azərbaycan" adlanır. Cənubi Azərbaycana həsr olunmuş həmin şeiri İsmayıl Cəfərpur fars dilindən çevirmiş, "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetinin 11 oktyabr 1958-ci il nömrəsində dərc etdirmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin 12 yanvar 2004-cü il tarixli 56 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq olunmuş "Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə ilk növbədə yenidən nəşri nəzərdə tutulan kitabların Siyahısında "Klassik və müasir Azərbaycan ədəbiyyatı" seriyasında Məhəmmədhüseyn Şəhriyarın "Əsərləri"nin 2 cildə buraxılması da nəzərdə tutulmuşdur. Lakin nədənsə "Avrasiya Press" nəşriyyatı 2005-ci ildə Şəhriyarın cəmi bir ciddən ibarət "Seçilmiş əsərləri"ni çapdan buraxmışdır. 480 səhifəlik bu kitab Bakıda "Elm" nəşriyyatının 2000-ci il nəşri əsasında tərtib olunmuş və təkrar nəşrə hazırlanmışdır. Tirajı 25 min nüsxə olan nəşrin tərtibçiləri Nazim Rizvan, Xuraman Quliyeva, İslam Qəribov, "Kələmin vüsatı" adlı ön sözün müəllifi Bəkir Nəbiyevdir. Kitabda şairin ana dilində yazdığı 68 əsəri, eləcə fars dilindən tərcümə edilmiş 170-dən çox qəzəl, məsnəvi, qəsidə, qitə, mütəfərriqə, rübai və sərbəst şeirləri əksini tapmışdır. Həmin əsərləri Mirmehdi Seyidzadə, Mübariz Əlizadə, Hökümə Billuri, Fikrət Sadiq, Qulamrza Beqdeli, Əbülfəz Hüseyni, Mədinə Gülgün, Balas Azəroğlu, Hüseyn Kürdoğlu, Nazim Rizvan, Məmmədəli Müsəddiq, Xəlil Rza, Məmmədəğa Sultanov kimi mütərcimlər çevirmişlər. Kitabda şərhlər, coğrafi və etnik adlar haqqında məlumat, habelə lüğət verilmişdir.

2014-cü ildə Bakıdakı Kitab Klubu Məhəmmədhüseyn Şəhriyarın 440 səhifəlik "Seçilmiş əsərləri"ni nəşr etdirmişdir. Kitaba sənətkarın ana dilində şeirləri ilə yanaşı farsca yazdığı əsərləri də daxil edilmişdir.

2016-cı ildə AMEA-nın Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu elmi şurasının qərarı ilə işıq üzü görən "Məhəmmədhüseyn Şəhriyar. Seçilmiş əsərləri" adlı kitaba şairin fars dilində yazdığı əsərlər, həmçinin İranda çıxan "Divan"ından orijinal tərcümələr və Bakıda çap olunmuş "Seçilmiş əsərləri"ndəki bədii tərcümə nümunələri daxil edilmişdir. Nəşrin elmi redaktoru akademik İsa Həbibbəyli, elmi məsləhətçisi professor Teymur Əhmədov, tərtib edən, ön söz, qeyd və izahların, eləcə də 52 tərcümənin müəllifi professor Vüqar Əhməd, rəyçisi böyük elmi işçi Mustafa Mailoğludur.

Şəhriyarın Azərbaycan türkcəsində yazdığı əsərləri özündə birləşdirən və 2017-ci ildə Bakının "Elm və təhsil" nəşriyyatında buraxılan "Ədəbiyyat

gülyəm mən" adlı 286 səhifədən ibarət kitab Bakıda hələlik sonuncu sanballı iri həcmli hesab edilə bilər. AMEA-nın Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu Elmi Şurasının qərarı ilə hazırlanmış kitabın tərtibçiləri İ.Qəribli, E.Bağirova, Z.Zeynalovadır. İslam Qəribli eyni zamanda kitabın nəşiri, ön söz, izah və şərhlərin müəllifidir. Nəşrin məsləhətçisi professor Teymur Əhmədovdur.

Bütövlükdə, ayrı-ayrı topluları, antologiyaları, tədris vəsaitlərini nəzərə almasaq, 1953-2018-ci illərdə Bakıda Şəhriyarın 24 adda kitabı işıq üzünə çıkmışdır. Onlardan 22-si Azərbaycan, 2-si rus dilində nəşr olunmuşdur. Bunlardan cəmi 5-i sovet dövründə, 17-si isə müstəqillik illərində oxuculara təqdim edilmişdir. Həmin kitabların ümumi tirajı 300 min nüsxəyə yaxındır.

Nəticə

Ulu öndər Heydər Əliyev hələ 13 mart 1996-cı ildə Azərbaycan və İran ədəbiyyatlarının inkişafında böyük xidmətləri olan Məhəmmədhüseyn Şəhriyarın 90 illik yubileyinin keçirilməsinin ədəbi-mədəni həyatımız üçün müstəsna əhəmiyyətini nəzərə alaraq xüsusi Sərəncam imzalamışdır. "Şəhriyarın yubileyinin keçirilməsi haqqında" Sərəncama uyğun olaraq Azərbaycanda təntənəli yubiley tədbirləri hazırlanıb keçirilmişdir [1].

Xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyev müsahibələrindən birində "Ən çox sevdiyiniz şair hansıdır" sualına "Şəhriyar", "Ən çox sevdiyiniz şeir hansıdır" sualına isə "Səməd Vurğunun "Azərbaycan" şeiri" - deyə cavab vermişdi. Uzaqgörən rəhbərimiz bu müdrik cavabı ilə əslində həm türk dünyasının bənzərsiz poetik incilər yaratmış iki dahi sənətkarını, həm də Güneyli-Quzeyli Azərbaycanı yanaşı qoyaraq mənən və ruhən birləşdirmişdi.

Heydər Əliyev otaylı-bu taylı Azərbaycanın böyük şairi haqqında deyirdi: "Böyük vətənpərvər şairimiz Məhəmmədhüseyn Şəhriyarın poeziyası dövrün ictimai, siyasi, fəlsəfi və ədəbi düşüncələrinin əksidir. Şair xalq həyatının dərinliklərinə enmiş, zamanın kəskin ictimai təzadlarını, şərin, ədalətsizliyin, mənəvi məhkumiyyətin faciələrini poeziyanın rəvan, aydın və təsirli dili ilə dünyaya car çəkmişdir. Bugünkü və gələcək nəsillərin yüksək mənəvi dəyərlərlə zənginləşməsində böyük rola malik olan dahi sənətkarın yaradıcılığının dərinəndən öyrənilməsi, tədqiq və tədris edilməsi elm və mədəniyyət xadimlərimizin müqəddəs borcudur".

Ulu öndərin bu məntiqli tövsiyələrinin gerçəkləşdirilməsi yönündə:

- Şəhriyarın farsca yazdığı əsərlərinin mühüm qisminin Azərbaycan türkcəsinə filoloji və bədii tərcüməsi, onların nəşri əsas vəzifələrdən olmalıdır;
- Şəhriyar irsinin Azərbaycanda daha dərinəndən öyrənilməsi, araşdırılması, nəşri, təbliği bundan sonra da diqqət mərkəzində dayanmalıdır;
- Azərbaycan, fars və ingilis dillərində "Şəhriyar" veb saytının hazırlanması və İnternetdə yerləşdirilməsi bu günün əsas tələblərindəndir;
- Şəhriyarın biblioqrafik məlumat kitabının təkmilləşdirilmiş nəşrinin hazırlanması mühüm işlərdən sayılmalıdır.

Məhəmmədhüseyn Şəhriyarın Bakıda nəşr olunmuş kitabları

Azərbaycan dilində

1. Şəhriyar, Məhəmmədhüseyn. Heydər babaya salam. – Bakı, 1953. – 86 s. (Mətn ərəb qrafikasındadır).
2. Şəhriyar, Məhəmmədhüseyn. Heydər babaya salam / Red. Əhməd Cəmil. – Bakı: Azərənşr, 1964. – 24 s. (Mətn kiril qrafikasındadır).
3. Şəhriyar, Məhəmmədhüseyn. Seçilmiş əsərləri / Tərt. ed. və red. Qulamhüseyn Beqdeli; rəssam Ə.Minai. – Bakı: Azərənşr, 1966. – 278 s. (Mətn kiril qrafikasındadır).
4. Şəhriyar, Məhəmmədhüseyn. Aman ayrılıq: Poema və şeirlər / Tərtibçilər Qulamhüseyn Beqdeli, Həmid Məmmədzadə; Redaktoru, müqəddimə və izahların müəllifi Həmid Məmmədzadə. – Bakı: Yazıçı, 1981. – 108 s. (Mətn kiril qrafikasındadır).
5. Məhəmməd Şəhriyar: [Kitabda sevgi, mənəvi ucalıq, insansevərlik, etibar, dostluq, sədaqət təbliğ edilir, bədxahlıq, zülm, şər, ictimai ədalətsizliklər pislənilir] / tərt., ön söz və lüğətin müəll. Ə.Səfəri; red. M.Rəhimov, Ş.Cəmşidov; rəyçi T.Cahangirov. – Bakı: Yazıçı, 1987. – 208 s.
6. Gəldim sizi görməyə / Tərt. və ön sözün müəll. Elman Quliyev; elmi red. T.Salamoğlu; rəssam Yavər Əsədov; Azərbaycan Respublikası "Kitab" Cəmiyyəti. – Bakı, 1992. – 64 s. (Mətn kiril qrafikasındadır).
7. Şəhriyar, Məhəmmədhüseyn. Yalan dünya: [Kitabda şairin ana dilində yazdığı bir sıra şeirlər, farsca yazdığı bəzi şeir və poemaların tərcüməsi toplanmışdır] / Tərtibçilər Həkimə Billuri, Nazim Rizvan; Ön sözün müəllifi və ixtisas redaktoru Həkimə Billuri; Red. A.Bağirov; rəssam F.Əli. – Bakı: "Azərbaycan Ensiklopediyası" Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi, 1993. – 496 s. (Mətn kiril qrafikasındadır).
8. Şəhriyar, Məhəmmədhüseyn. Divani-türki: [Kitaba ustad Seyid Məhəmmədhüseyn Şəhriyarın "Heydərbabaya salam" poeması və türkcə digər şeirləri salınmışdır] / tərt. və red. Ə.Fərdi, H.Xeyrullaoglu. – Bakı: Əlhuda; Sabah, 1993. – 218 s.
9. Şəhriyar, Məhəmmədhüseyn. Yadigar məndən [Not]: simli ansabl üçün romans / Bəstəkar Sevda İbrahimova; söz. Məhəmmədhüseyn Şəhriyar. – Bakı, 1993. – 8 s. (Mətn kiril qrafikasındadır).
10. Şəhriyar, Məhəmmədhüseyn. Ayrılıq [Notlar] / Bəstəkar Əli Səlimi; söz. Məhəmmədhüseyn Şəhriyar; tərt. ed. Rəşid Şəfaq. – Bakı: Şəfaq, 1998. – 7 s. (Mətn paralel olaraq Azərb. və fars dillərindədir; Latın, ərəb qrafikası).
11. Şəhriyar, Məhəmmədhüseyn. Heydər babaya salam / Tərt. və ön sözün müəll. P.Xəlilov; red. T.Babayev. – Bakı: Azərənşr, 1998. – 80 s.
12. Şəhriyar, Məhəmmədhüseyn. Azərbaycan / Tərt. və ön sözün müəll. Elçin; rəssam Y.Əsədov. – Bakı: Azərbaycan Respublikası "Kitab" Cəmiyyəti, 1999. – 181 s. (Mətn kiril qrafikasındadır).

13. Şəhriyar, Məhəmməd Hüseyin. Seçilmiş əsərləri / Tərtibçilər: Nazim Rizvan, Xuraman Quliyeva, İslam Qəribov; rəyçilər: Ofelya Bayramova, Əlibala Hacızadə. – Bakı: Elm, 2000. – 492 s.

14. Şəhriyar, Məhəmməd Hüseyin. Azərbaycan türkcəsilə külliyyatı [Ustad Şəhriyarın Azərbaycan türkcəsilə külliyyatı] / Red. Əsğər Fərdi. – Bakı, 2001. – 406 s.

15. Şəhriyar, Məhəmməd Hüseyin. Şəhriyarın divanı / haz. M.İsmayilzadə. – Bakı: Beynəlxalq Əlhuda nəşriyyatı, 2003. – 248 s.

16. Şəhriyar, Məhəmməd Hüseyin. Heydərbabaya salam / tərt. və ön sözün müəll. Elman Quliyev; red. Himalay Qasimov; rəssam Yavər Əsədov; nəqqaş Əli Məhəmməd. – Bakı: Adiloğlu, 2004. – 94 s.

17. Şəhriyar, Məhəmməd Hüseyin. Seçilmiş əsərləri / Red. hey.: Ə. Quliyev (baş red.) və b.; tərt. və ön sözün müəll. İsa Həbibbəyli; red. Teymur Əhmədov. – Bakı: Çarşıoğlu, 2004. – 272 s. (Seriya: Azərbaycan ədəbiyyatı).

18. Şəhriyar, Məhəmməd Hüseyin. Seçilmiş əsərləri: [Kitaba ana dilində yazdığı şeirlərlə bərabər fars dilində yazdığı əsərlər də daxil edilmişdir] / Tərt. Nazim Rizvan, Xuraman Quliyeva, İslam Qəribov; ön sözün müəll. Bəkir Nəbiyev. – Bakı: Avrasiya Press, 2005. – 480 s.

19. Şəhriyar, Məhəmməd Hüseyin. Heydərbabaya salam: Poema [Kitabda həmçinin rəssam Fəxrəddin Əliyevin vaxtilə bu poemaya çəkdiyi illüstrasiyalardan da istifadə olunmuşdur] / Red. və ön sözün müəll. M.Çəmənli. – Bakı: Təhsil, 2009. – 39 s. (Seriya: Məktəb kitabxanası)

20. Seyid Məhəmməd Hüseyin Şəhriyar: [Kitabda XX əsr Azərbaycan poeziyasının korifeyi M.Şəhriyarın şeirləri, "Heydərbabaya" salam poeması, fars dilində yazdığı şeirlərdən seçmə poetik tərcümələr verilmiş, Fəxrəddin Əlinin həmin nümunələrə çəkdiyi miniatürləri nəfis şəkildə hazırlanaraq nəşr edilmişdir] / Milli irs, Mədəni, Tarixi Araşdırmalar Fondu; tərt. və ön söz. müəll. T.Əhmədov; rəssam F.Əli; bur. məsul M.Yunusov; red. N.Qurbanova. – Bakı: Nurlar, 2011. – 180 s.

21. Şəhriyar, Məhəmməd Hüseyin. Seçilmiş əsərləri (M.Şəhriyarın farsca yazdığı əsərlərinin poetik və filoloji tərcümələri) / İdeya müəllifi Mirzə İbrahimov; tərt., ön söz və izahların müəllifi Vüqar Əhməd; red. heyəti İsa Həbibbəyli, Teymur Əhmədov, Rəhim Əliyev, İslam Qəribli, Esmira Şükürova (Fuad); rəyçi Hacı Mustafa Məloğlu; AMEA, Nizami ad. Ədəbiyyat İn-tu. – Bakı: Ecoprint, 2016. – 432 s. (Kitabın üz qabığında müəllif və sərəlvə paralel olaraq fars dilindədir).

22. Şəhriyar, Məhəmməd Hüseyin. Ədəbiyyət gülüyəm mən. M.Şəhriyarın Azərbaycan dilində yazdığı əsərləri / Tərt., ön söz və izahların müəll. İslam Qəribli; ideya müəll. Mirzə İbrahimov; red. heyəti İsa Həbibbəyli, Teymur Əhmədov, Rəhim Əliyev, İslam Qəribli, E.Bağirova, Z.Zeynalova; məsləhətçi T.Əhmədov; AMEA, Nizami ad. Ədəbiyyat İn-tu. – Bakı: Elm və Təhsil, 2017. – 285 s.

23. Cənubi Azərbaycan şeiri antologiyası: XIX-XXI əsrlər [Kitabda Məhəmməd Hüseyin Şəhriyarın yaradıcılığında nümunələr də verilmişdir] / Tərtibçi müəll., transfoneliterasiya edib çapa haz. V.Əhməd (ön sözün müəll.), D. Rzayeva; elmi red. T. Əhmədov; AMEA, Nizami Gəncəvi ad. Ədəbiyyat İn-tu. – Bakı: Ecoprint, 2018. – 671 s.

Rus dilində

24. Привет Гейдар-бабе: Ох, разлука; Как прошла; Скорбью дышит мой кальян; Женщина одна; Азербайджан; Зима-хозяйка; В садах Шамира; Почему?; Мой нежный попугай; Продавщица роз; Деревенское ухаживание; Ответ Сулейману Рустаму; Ответ Мамеду Рагиму; Гачаг Наби; Хушангу, племяннику моему: [Стихотворения] //Антология поэзии Южного Азербайджана.- Баку, 2005.-С.249-317.

25. Поклон Хейдар-бабе; Ох, разлука; Как прошла; Азербайджан; Почему?; Ответ Сулейману Рустаму: [Стихотворения] //Антология Азербайджанской поэзии. В 3-х томах, Т.2.. – Баку, 2009.- С.175-186.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin "Şəhriyarın yubileyinin keçirilməsi haqqında" Sərəncamı: 13 mart 1996-cı il / http://www.anl.az/down/he_serencamlar.pdf

2. Ağayev, Əjdər; Ədaləti, Q. Məhəmməd Hüseyin Şəhriyar: Pedaqoji görüşləri: Monoqrafiya / Red. Ə.R.Yəqubi. – Bakı: Mütərcim, 2013. – 162 s.

3. Beqdeli, Qulamhüseyn. Məhəmməd Hüseyin Şəhriyar: Şairin həyatı, yaradıcılığı haqqında: Monoqrafiya. 1963. – 40 s.

4. Billuri, Hökumə. Məhəmməd Hüseyin Şəhriyar: Monoqrafiya / Red. Qafar Kəndli. – Bakı: Elm, 1984. – 152 s.

5. Məhəmməd Hüseyin Şəhriyar. Biblioqrafiya / Tərtib. müəll. Esmira Şükürova; elmi redaktor İsa Həbibbəyli. – Bakı, 2017. – 504 s.

6. Məmmədova A. Məhəmməd Hüseyin Şəhriyar (s.225-239) / Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı: Dərslik: 2 cildə: Cild 1. – Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2007. – 564 s.

7. Qasimov, Himalay; Quliyev, Elman. Şəhriyar poetikası: Monoqrafiya. – Bakı, 2006. – 228 s.

8. Quliyev, Elman. Seyid Məhəmməd Hüseyin Şəhriyar: Monoqrafiya / Elmi red.: A.Hacıyev. – Bakı: Mütərcim, 1999. – 180 s.

9. Şükürova, Esmira. Məhəmməd Hüseyin Şəhriyar: həyatı, mühiti, yaradıcılığı: Monoqrafiya / Elmi red. və ön söz: T.Əhmədov. – Bakı: Maarif, 1999. – 224 s.

10. Şükürova, Esmira. Söz sərrafı Şəhriyar. – Bakı: Avrasiya Press, 2010. – 301 s.